

GÖZLEM ve GÖRÜŞ**SAĞLIK EĞİTİMİ
DEMOKRASİ EĞİTİMİNİN TEMELİDİR...***Ruhi Selçuk TABAK*, Nezh VAROL****ÖZET**

Sağlıklı ve demokratik yaşam biçimleri birbirini tamamlamaktadırlar. Sağlıklı insan demokrattır, sağlıklı toplum ise demokratik toplumdur. Bu analogi Dünya Sağlık Örgütü tarafından da benimsenmektedir. Topluların sağlık düzeyleri de demokratik yapılarının önemli göstergeleri arasındadır. Barış ve eşitlik toplumların temel sağlık kaynaklarıdır. Demokrasi ve sağlığın bir diğer ortak özelliği de eğitime büyük ölçüde gereksinme duymalarıdır. İnsan demokrat doğmaz demokrat olarak yetiştirilir. İnsanın doğuştan sahip olduğu sağlık potansiyelleri ile diğer sağlık kaynakları, başta eğitim olmak üzere her türlü çevre etkileşimleriyle gelişir. Sağlık eğitimi toplumların sağlık düzeylerini yani sağlıklı ya da sağlıksız oluşlarını etkileyen etkinliklerin başında gelmektedir. Çünkü, uygarlığın gelişmesindeki en büyük etkenlerden biri insanların öğrenip uyguladıkları sağlık davranışlarıdır.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Sağlık, Eğitim.

SUMMARY**HEALTH EDUCATION IS THE BASIC OF THE
EDUCATION FOR DEMOCRACY**

Healthy and democratic lifestyles are complementary for each other. Healthy person is a democratic person, and healthy community is a democratic community. This analogy is also accepted by WHO. Health status of the communities is among the prominent indicators for the democratic structures of communities. Peace and equity are the main health resources of communities. The other common characteristic of democracy and health is that both of them require comprehensive education. People are not born democrat, they are educated to be democrat. All health potentials of human beings are also improved by education and inter-

action in the environment. Therefore, health education is one of the most prominent activities for the health status of communities. Because, the health behaviours that are learned and applied by the people are the main factors for the development of the civilization.

Key Words: Democracy, Health, Education.

DEMOKRASİ VE SAĞLIK

En kısa tanımıyla demokrasi kişilerin karşılıklı hak ve özgürlüklerinin varlığına dayanan yaşam biçimidir (Büyükcü Larousse;1986:3006). Politik etki ve endişeleri taşımayan, bireysel sorumluluğun yanı sıra toplumsal sorumluluğu da ön plana bu demokrasi yaklaşımı insan yaşamının kalitesinin özünü oluşturmaktadır. İnsana sevgi, saygı, değer verme, haklarını tanıma ve benzeri üstün nitelikler demokratik yaşamın temel öğeleridir.

Sağlıklı yaşam da değer, bilgi, davranış ve normlarla desteklenen bireysel ve toplumsal bir yaşam biçimidir (WHO, Health For All Targets, 1991, 23). Her şeyden önce insanın kendisine olan saygısına dayanmaktadır. Kendi değerlerini tanıyan, potansiyelini bilen, öz-yetkinlikleri ve benlikleri gelişmiş bireyler hem kendileri hem de içinde yaşadıkları toplum için sağlıklı yaşam biçimlerini gerçekleştirme gücüne sahiptirler. Çevrelerine pozitif enerji yayarlar. Kişisel ve toplumsal ilişkileri de sağlıklıdır. Olayların normal seyri içinde insanlar bireysel olarak ve gruplar içinde bütünlük oluşturma ve koruma çabası içindedir. Bu bütünlük durumunu yaşamın zıtlıklarına karşı sürdürmeye çalışırlar (Read DA.;1997:7-16). Yalnızca yaşamlarını sürdürmek için değil aynı zamanda ve eşit ölçüde, potansiyel güçlerini kavrama fırsatı elde etmek için hastalığa ya da gelişme geriliğine karşı direnirler. Bu etkinliği destekleyen ve onaylayan bir sosyo-politik sistem içinde yer alan uygulamalarla toplumsal sağlık geliştirilir. Başarılı sonuçlar tüm bireysel güçlerin tam gelişimini, bireylerin

* Yrd.Doç.Dr., Marmara Üniv.Sağlık Eğitim Fak. Sağlık Eğitimi AD

kendini tanımalarını ve benimsemelerini sağlar. Bu doğrultuda yeni sağlık kavramı tüm varlığı kapsamaktadır. Birey çok yönlü bir bütünlüktür. Kimyasal, fiziksel, ruhsal, zihinsel ya da duygusal tüm parçalar bir ilişkiler ağı içindeki öğeler gibidir (Read DA.;1997:21-4). Ayrıca, bireyin iyilik sürecine katılımı pasif değil aktiftir. Bu aktiflik yalnızca etki-tepki doğrultusunda gerçekleşen yani reaktif bir durum değil, sağlık olaylarını önceden değerlendirip yerinde ve zamanında eylem yapabilmeyi kapsayan proaktif bir özellik anlamındadır (Glanz K., Lewis, FM., Rimer BK.; 1997:9-10). İyi sağlık bütünsel iyiliğe yönelik pozitif çabaları gerektirir. Bu çabalar bireysel, ailesel ve toplumsal iyiliğin yükseltmesini amaçlayan sosyo-politik sistem içinde işletildikleri zaman daha geniş başarı potansiyeline sahip olurlar. Başka bir anlatımla, tüm bireylerin iyiliğinin geliştirilmesi yönünden toplum büyük sorumluluk taşımaktadır (Breckon JD., Harvey JR., Lancaster RB.; 1998:55-9).

Sağlıklı ve demokratik yaşam biçimleri birbirini tamamlamaktadırlar. İyilik ve sağlık düzeyi yüksek insanların insan demokrat özellikleri de yüksektir, sağlıklı toplum ise demokratik toplumdur. Bu analogi Dünya Sağlık Örgütü tarafından da benimsenmektedir. Toplumların sağlık düzeyleri de demokratik yapılarının temel göstergeleri arasındadır. Barış, huzur ve eşitlik toplumların temel sağlık kaynaklarıdır. Çevre koşulları ve sağlık eğitimi de toplumların sağlık düzeylerini etkileyen temel etmenlerdir. Çünkü, uygarlığın gelişmesindeki en büyük etkenlerden biri insanların öğrenip uyguladıkları sağlık davranışlarıdır. Bu nedenlerde demokratik toplumlar sağlık eğitimine büyük gereksinime duyarlar ve önem verirler. Bu durum demokrasi ve sağlığın bir diğer ortak özelliğini oluşturmaktadır. Çünkü insan demokrat doğmaz; demokrat olarak yetiştirilir. Doğuştan gelen sağlık potansiyelleri de, başta eğitim olmak üzere her türlü çevre etkileşimleriyle gelişir.

Demokrasinin gerek duyduğu ve eğitimin etkili olduğu demokrat kişilik kapsamında yer alan insan davranışlarını kısaca şu şekilde sıralayabiliriz (Varış F.;1994: 174-7; Tezcan M.; 1996:101-6).

Demokrat insan;

- İyi bir dünyanın kurulmasına, insanların mutluluklarına katkıda bulunur,
- Başkalarının düşüncesine saygı gösterir, özgürce açıklamalarını engelleyecek davranışlardan sakınır,
- Haklarını kullanır, haksızlıkları eleştirir,
- Toplum yararını bireysel çıkarlarının üstünde tutar,
- Olaylara çok yönlü bakar, farklı görüşleri objektif yaklaşımla anlamaya çalışır,
- Kendisi gibi düşünmeyenlerin hatalı olduklarını iddia etmekten sakınır,
- Görüşlerini hiçbir etki altında kalmadan açıkça söyler,
- Yeterli kanıt ya da bilgi olmadan bir konuda karar vermekten kaçınır, yeni veriler doğrultusunda değişmeye açıktır.
- Başkalarına karşı sevgi dolu ve dostça bir yaklaşım içindedir.

Eğitimin Temel İşlevi

Çağdaş eğitim kavramı insanı çevresi ile sürekli etkileşimde bulunan psiko-sosyal varlık olarak görmektedir. Eğitim, toplumun gereksinimlerini en kısa zamanda yanıtlayabilmek için ekonomik yönden bağımsız, sosyal yönden uyumlu, siyasal alanda bilinçli, üretken yurttaşlar yetiştirmeyi hedef alan gerçekçi ve pratik yaklaşımları gerektirmektedir. Çeşitli bilgi, tutum ve davranış kategorilerini temsil eden disiplinlerin birey ve toplum açısından temel işlevi insan yaşamında bireysel mükemmelliği, sosyal ve ekonomik yönden etkililiği, dinamizm, gerçek yaşama aktif katılımı öngören bir nitelik taşımaktadır. Bu doğrultuda, her disiplin kendi alanında evrensel davranış biçimlerini bireylere kazandırmak durumundadır. Yaşamın dokusuyla iç içe olan bu davranış biçimlerinin en önemlileri arasında bireyin kendisi ve başkaları ile ilgili olarak zengin ve disiplinli bir yaşam biçimine sahip olma, usa dayalı kararlar verebilme, yanlış ve doğruyu ayırt edebilme ve değerlendirebilme, özgün görüşe sahip olabilme gibi yetkinlik gerektiren davranışlar bulunmaktadır (Alkan C.;1998:16; Celep C.;1995:12; Güneş F.;1996: 35-7).

Sağlık Eğitimi

Bağımsız bir disiplin olarak Sağlık Eğitimi, kısaca, 'sağlığa yönelik istekli eylemleri ve bilinçli kararları geliştiren öğrenme yaşantılarının bileşimi' olarak da tanımlanmaktadır. Bireylerin sağlığını ve tüm yaşamını etkileyen davranışlar, yaşam ve çalışma koşulları ile ilgilidir. Kendilerinin, toplumun ve çevrenin sağlığı ve iyiliğine katkıda bulunabilmeleri için insanların güçlendirilmelerini amaçlar. Hasta eğitiminin ötesinde, sağlığı korumaya ve geliştirmeye yöneliktir. Sağlık bilgi, tutum, beceri ve davranış düzeylerini yükseltmek amacıyla bireysel, grupsal, kurumsal, toplumsal ve sistematik stratejiler geliştiren ve biyoloji, psikoloji, sosyal, fizik, çevre, tıp ve benzeri bilimlere temellenen bir bilimdir. Yoğun uzmanlık eğitimi gerektiren bir meslek alanıdır. Etik kuralları vardır. Bireylerle ve toplumla yaptıkları çalışmalarda sayısız stratejiler uygulayabilen Sağlık Eğitimcileri tarafından yürütülür. Uygulama metodolojileri bireysel ya da grup eğitimi; yetiştirme; danışmanlık; görsel-işitsel ve bilgisayar materyali üretimi; toplumsal gelişme, sosyal eylem, sosyal planlama, işbirliği oluşturma gibi yöntem ve teknikleri kapsamaktadır (ACFHE, 1999, 1-2).

Sağlık eğitimi yeni bir gerçeğin eşliğindedir. Bu gerçek aşağıdaki ilkeleri içeren eğitsel süreçlerin oluşturulmasını kapsamaktadır (Read DA.;1997:45-8).

- Sağlık eğitimi programları demokratik olmalıdır: Yalnızca sağlık kavramına yönelik dar görüşlü bir moral odaklanmayı sürdürme yerine doğruluğu, dürüstlüğü, iyiliği, güzelliği, şefkati ve toplumsallığı geliştirmelidir. İyi sağlık kavramını homojenize etme ya da bu düzeye ulaşılması için önceden hazırlanmış yollara gereksiz yer verme yerine insan ifadelerinin ve becerilerinin mükemmel çeşitliliğini benimsemeli ve değerlendirmelidir. Tüm öğre-

nenleri sağlığın cins, yaş, etnik köken gibi etnik özelliklere özgü çok yönlü ve zengin yapısını oluşturma sürecine aktif katılımlarını beklemeli ve gerçekleştirmelidir.

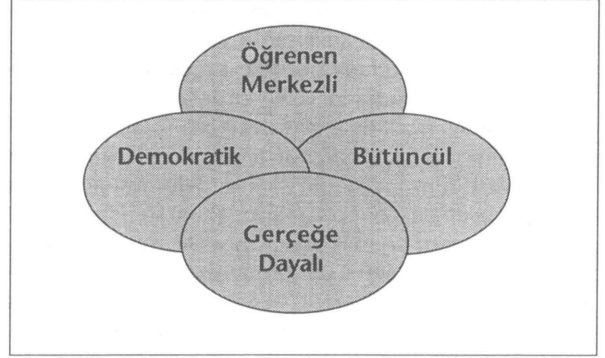
- **Sağlık eğitimi programları öğrenen merkezli olmalıdır:** Öğrenene anlamlı gelmeyen ya da çok az anlam ifade eden belirli müfredatlar ya da eskimiş öğretme yaklaşımları yerine hedef kişi ya da gruba uygun içerik ve yöntemlerle gerçekleştirilmelidir. Özellikle standartlaştırma, sınıflandırma ve kontrol çalışmalarında insanların gerçek yaşamları, deneyimleri ve ilgileri soyut ideolojilerin yönlendirmelerine ve bürokratik-teknokratik boyutlu ilgilere göre öncelik taşınmalıdır.

- **Sağlık eğitimi gerçeklere dayanmalıdır:** Öğrenenlerin bireysel ve toplumsal gerçeklerini kapsayan müfredatlara yönelmelidir. Öğrenenleri kendi yaşam deneyimleri ile birlikte ele almalı ve değerlendirmelidir.

- **Sağlık eğitimi programları bütüncül olmalıdır:** İnsan yaşamını bedensel, duygusal, kültürel ve ruhsal boyutları içinde bir bütün olarak göz önünde bulundurmalıdır. İnsanın varlığının bir anlamı olduğunu ve bu anlamın doğal dünya, kültür, toplum ve deneyimin özgün katmanlarıyla bağlantı içinde oluştuğunu benimsemelidir.

Sağlık eğitiminin amacı eğitimin amaçlarından ayrı bir bütün oluşturmak değildir. Eğitim bir koruma sürecinden daha fazla bir olgudur. Kültürel değerleri kuşaktan kuşağa aktarmaktan daha fazlasının başarılması gerekmektedir. Koruma güven içinde olmanın kapsamındadır. Fakat eğitim buluş ve gelişme, yeniden değerlendirme ve değerlerin yeniden oluşturulması ile de ilgilidir. Eğitim yalnızca bilgi kazanma ile ilgili değildir. Bireylerin edindikleri bilgileri sorumlu ve uyumlu kişisel, ailesel ve kolektif davranışların geliştirilmesinde kullanmaları beklenmektedir (NC SOHE; 1999:1-2).

Her türlü eğitimde önemli nokta bireylerin bağımsız düşünme yetilerinin geliştirilmesi olmalıdır. Eğer sorumlu yetişkinler olarak büyüyeceklerse çocuklar kendi yaşamlarında belli sorumlulukları yaşamak zorundadırlar. Okul onları kendi değer yapılarını oluşturmaya ne kadar yakınlaraştırırsa yaşamın beklentilerini karşılamaya ve toplumun iyiliğine katkıda bulunmaya o kadar hazır olurlar. Genel eğitimin çocuklara, olgun kişilik gelişimi ve insanın ve çevrenin doğasına yönelik anlayış geliştirmeleri için gerekli olan deneyimleri kazanmalarını sağlayacak yeterli fırsatları sunması gerektiği söylenmektedir. Bu yönelim yalnızca okul ortamındaki çocuklar ve gençler için değil aynı zamanda okul dışındaki eğitsel etkinlikler ve yetişkinler için de uygundur. Burada sağlık eğitimi açısından bir farklı bir açıklama söz konusudur. Sağlık eğitiminin, bireylere ve topluma kendilerini optimal iyiliğe ulaştırmak için düzenlenmiş etkinliklere yoğun bir şekilde katılırlarken daha kapsamlı ve belirgin değer kalıpları oluşturmalarına yardımcı olma uygulamalarını kapsamaktadır. Bu nedenle, sağlık eğitiminin en son amacı, bireysel eylemlerin büyük ölçüde doyum sağlayıcı ve insanca yapıcı olması için bireyin potansiyel güçlerini, enerjilerini ve yaratıcılığını

özgür bırakmaktır. Sağlık eğitiminin bilgiyle ilgisi, bilgi ve anlayışın geliştirdiği iç görü yoluyla bireyleri bilgisizliğin, sağlıksız uygulamaların ve önyargıların sınırlamalarından kurtarmak yönündedir. Sağlık eğitimi, bireyleri bilgilerini amaçsız alışkanlıklarını bilinçli olarak yönlendirilmiş eylemlere dönüştürme yollarında kullanmaları için yetkinleştirdiği ölçüde başarılıdır. Karmaşık ve karışık mesajların yoğun olarak iletildiği toplumsal yapılarda bireylerin bunu başarmalarını beklemek zordur. Bu nedenle, sağlık eğitiminin bir diğer amacı da bireylere, aldıkları mesajları kendi ve toplumun sağlığı için potansiyel yararları açısından yargılama becerisini kazandırmaktır. Bu karışık mesajların toplumsal forumlarda tartışılmasına ortam sağlamak bir diğer amaçtır (AAHE; 1999:1-2).

Eğitimciler bireylere sağlığı yaşamdaki amaçlarını gerçekleştirmek için bir araç olarak görmeyen ötesinde değerlendirmeyi öğretmelidirler. Sağlığın kendisi kantitatif olarak biyokimyasal yöntemlerle değerlendirilmekle birlikte sağlık düzeyi bireyin işlevsel yeteneklerinin kalitatif ölçümünün yalnızca bir yansımasıdır. Sağlık işlevsel yeteneğin kalitatif ölçümü olarak kullanılabilir. İşlevsel açıdan iyilik bir sonuç değil bir varlıktır. Sonuç sosyal iyiliği de içerecek şekilde kapsamlıdır.

Sağlık kişisel ve toplumsal bir konudur. Bu nedenle sağlık eğitimi her öğrenenin deneyimlerinin bir bölümünü oluşturmalı ve çevredeki toplumu da kapsamalıdır. Sağlık eğitimi içinde yer alan sağlık, bireyin her tür yaşam biçimini yönlendiren temel etmen olmalıdır. Sağlık eğitiminin konuları öğrencilerin yaşam örüntüleri içine yerleştirilmeli ve o yapı içinde öğretilmelidir. Yalnızca var olduğu için aktarılması gereken konular olarak değerlendirilmemelidir. Örneğin, insan vücudunun yapısı ve fizyolojisi ile ilgili bilgi bireyin insanı anlama çabalarına katkıda bulunduğu ve bu konudaki sorunlara çözüm oluşturduğu zaman değerlidir. Böylece, insan gelişimine ve öğrenmesine zenginlik katar.

Sağlık Yetkinliği ve Sağlık Eğitimi

Sağlık yetkinliği bireylerin temel sağlık bilgilerini ve hizmetlerini alma, yorumlama ve anlama ile bu bilgi ve hizmetleri sağlığı geliştirme amacıyla kullanabilme kapasiteleridir. Bireyin sağlık kültür ve bilincinin ürünüdür. Sağlıkla ilgili değerleri kavrama, yaşam biçimlerini gelişt-

tirme, öz değerlendirme yapabilme gibi temel becerilerin geliştirilmesidir. Bireyin salt sağlık bilgilerini edinmesini yeterli bulmayan bu tanım çağdaş sağlık eğitimi yaklaşımının beklenen sonuçlarını ve her düzeydeki sağlık eğitimi programlarının niteliğini belirtmektedir. Yaşamakta olduğumuz eğitim reformu çağında başta çocuklar ve gençler olmak üzere tüm toplumun sağlıklı gelişmesi açısından ulusal düzeyde belirlenecek sağlık eğitimi standartları büyük ölçüde önem taşımaktadır. Öncelikle müfredat geliştirme, öğretme-öğrenme performanslarının değerlendirilmesi ve benzeri etkinlikler için gereken esasları oluşturarak sağlık eğitiminin ülke çapında belli düzeylerde geliştirilmesini sağlarlar. Bunun yanı sıra sağlık eğitimcilerine ve öğretmenlerine hazırlıklarını geliştirme ve sürekli eğitim için rehber oluştururlar.

Sağlık eğitiminin bireylerin yukarıda belirtilen sağlık yetkinliğine kazanmalarını sağlayabilmesi için ulusal hatta uluslararası düzeyde ele alınan standartlara dayanması gerekmektedir. 'Sağlık Eğitimi Standartları' başlığı altında değerlendirilen bu standartlar şu şekilde sıralanmaktadır (ACS-AAHE;1997:8):

- Öğrenenler sağlığı geliştirme ve hastalıkları önleme ile ilgili kavramları kavramalıdır.
- Öğrenenler geçerli sağlık bilgilerine, sağlığı geliştirme ürün ve hizmetlerine ulaşma becerilerini kazanmalıdır.
- Öğrenenler sağlığı geliştiren ve sağlık risklerini azaltan davranışları uygulama yeteneğini göstermelidir.
- Öğrenenler kültür, medya, teknoloji ve diğer etmenlerin sağlık üzerindeki etkilerini analiz edebilmelidir.
- Öğrenenler sağlığı geliştirmek amacıyla kişilerarası iletişim becerilerini uygulama yeteneğine sahip olmalıdırlar.
- Öğrenenler sağlığı geliştirmek amacıyla hedef belirleme ve karar verme becerilerini uygulama yeteneklerini ortaya koyabilmelidirler.
- Öğrenenler kişi, aile ve toplum sağlığı konusunda danışmanlık yapabilme ve toplumsal değişime katkıda bulunabilme konularındaki becerilerini uygulama ile ortaya koyabilmelidirler.

Sağlık eğitimi standartlarının amacı öğrenenlerin eğitsel başarı ve ülkenin sağlık düzeyinin yükselmesidir. Sağlık eğitimi standartları iyi eğitilmiş ve bilinçli bireyin kendi bilgi ve beceri özelliklerini uygulaması yoluyla sağlık ortamlarına yerleşir. Bu standartlar içinde sağlık yetkinliği (bilinçliliği) yönünden bireyde bulunması gereken dört temel özellik tanımlanmıştır. Sağlık yetkinliğine sahip birey:

- Eleştirel düşünebilir ve sorun çözücüdür.
- Sorumlu ve üretken bir yurttaşdır.
- Kendini yönlendirebilen bir öğrenendir.
- Etkili bir iletişimcidir.

Sağlık eğitimi yoluyla bireye kazandırılması amaçlanan bu özellikler hem demokrasinin içeriğiyle hem de çağdaş eğitimin amaçları ile bütünüyle uyumaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü de sağlığı geliştirme ve sağlık eğitimini demokrasi eğitimi ile birlikte değerlendirmektedir. Sinerji oluşturduklarını ortaya koymaktadır. Demokrasinin tüm insanların doğal yaşam biçimi olması ile birlikte 'kişisel sorumluluk' da başlıca öncelik durumuna gelmektedir. Kendine güvenen, haklarını ve sorumluluklarını bilen bireylerin hem kendi hem de toplumun sağlığını koruyacakları ve geliştirecekleri açıktır. Bu yaklaşımın somut uygulamaları, Dünya Sağlık Örgütü'nün öncülüğünü yaptığı ve uluslararası düzeyde yürütülmekte olan 'Avrupa'da Sağlığı Geliştiren Okullar', 'Sağlığı Geliştiren Üniversiteler', 'Sağlıklı Şehirler' gibi projelerde görülmektedir. Özellikle 'Sağlığı Geliştiren Okullar' projesinde ilköğretim öğrencilerinin sağlıklı ve demokratik özelliklerle bütünleşmiş olarak gelişmeleri temel amaç olarak belirlenmiştir (MEB-SYB; 1996;2). Sağlık da demokrasi de ne kadar erken öğretilmeye başlanırsa o kadar etkili ve insanca yaşamın gerçek temelleri olurlar. İkisi de aynı önceliktedir.

KAYNAKLAR

- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Milliyet Yayınları, 6. Cilt, S:3006.
- WHO-Regional Office for Europe, (1991), *Health for All Targets, The Health Policy for Europe*, Updated Edition, Copenhagen.
- Read DA., (1997), *Health Education, A Cognitive-Behavioural Approach*, Jones and Bartlett Publishers, London.
- Glanz K., Lewis FM., Rimer BK.; 1997:9-10.
- Breckon JD., Harvey JR., Lancaster RB., (1998), *Community Health Education, Settings, Roles, and Skills for the 21st Century*, Aspen Publication, Maryland.
- Karen G., Lewis FM., Rimer BK., (1997), *Health Behaviour and Health Education, Theory, Research and Practice*, 2nd Edition, Jossey-Bass Publishers, San Francisco.
- WHO-COE-EC-IOCH, (1997), *The Health Promoting Schools- an investment in education, health and democracy*, Conference Report, First Conference of the European Network of Health Promoting Schools, Thessaloniki-Halkidiki, Greece, 1-5 May.
- Varış F., (1994), *Eğitim Bilimine Giriş*, Atlas Kitabevi, Ank.
- Tezcan M., (1996), *Eğitim Sosyolojisi*, Feryal Mat., Ank.
- Alkan C., Kurt M., (1998), *Özel Öğretim Yöntemleri, Disiplinlerin Öğretim Teknolojisi*, Anı Yayınları, Ankara.
- Celep, C., (1995), *Halk Eğitimi: Kavramlar, İlkelet, Yöntemler, Teknikler*, PEGEM Yayınları, Ankara.
- Güneş F., (1996), *Yetişkin Eğitimi (Halk Eğitimi)*, Ocak Yayınları, Ankara.
- North California Society of Public Health Education, (1999), *A Definition of Health Education*, (Communique).
- American Association for Health Education, (1999), *A Point of View for Health Education*, (Communique), Reston.
- ACS-AAHE, (1999), *National Health Education Standards*, (Communique), Reston.
- MEB-SYB, (1996) 'Avrupa'da Sağlığı Geliştiren Okullar Projesi', Sağlıkta Öncü Okul Bül., Şubat, Sayı: 1, s:2.